

Theatrum historiae 34 (2024)

DOI:10.46585/th.2024.34.01

Korespondence olomouckých biskupů s poddanskými městy na příkladu hukvaldského a kelečského panství¹

Kateřina LANČOVÁ

Abstract: This article deals with the communication between the bishops of Olomouc Stanislav Thurzo, Jan Dubravius, and Marek Khuen and the bishop's towns located in the Hukvaldy and Kelč manors. The correspondence was recorded on sheets written down in the chancery of the Bishop of Olomouc which were copied and compiled into the episcopal record book. The article is primarily based on working with this type of source.

Keywords: Stanislav Thurzo, Jan Dubravius, Marek Khuen, Olomouc Bishopric, Hukvaldy Manor, Kelč Manor, "Kopiář", Bishop's Town, Correspondence

Komunikace je základem interakce mezi osobami,² skupinou osob či jakýmkoliv jiným sociálním systémem. Je nezbytná pro výměnu informací, upevňování vztahů a hodnot, ale také pro řízení jednotlivých celků.³ Ve studii se zaměřím na korespondenci mezi olomouckými biskupy a jejich poddanskými městy, kteří prostřednictvím nejen

1 Studie byla zpracována v rámci řešení projektu Filozofické fakulty OU – SGS07/FF/2023 Středověké písemné prameny a možnosti jejich výzkumu a interpretace II. Tato studie je součástí výzkumu, v rámci kterého byl publikován článek založený na totožných pramenech (kopiářích), zaměřen však byl primárně na dějiny měst ve sledované oblasti a v kratším časovém horizontu viz Kateřina KNOPOVÁ, *Poddanská města na statcích olomouckého biskupství v korespondenci olomouckého biskupa Stanislava Thurza: Příspěvek k dějinám Hukvald, Kelče, Moravské Ostravy, Příbora a okolí*, *Vlastivědný věstník moravský* 74, 2022, č. 3–4, s. 191–204.

2 Písemnou komunikaci měst v předbělohorské době se obšírně zabývala Jana Vojtíšková, viz Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Písemná komunikace mezi českými královskými městy v době předbělohorské: na příkladu Nového Města pražského a polabského pětíměstí*, Praha 2011 – jedná se však o jinou formu komunikace, než která je řešena v této studii. Zatímco v případě výzkumu Jany Vojtíškové probíhala komunikace na stejné úrovni, tzn. mezi královskými městy vzájemně, v předkládané studii bude pozornost věnována komunikaci mezi vrchností (biskupy) s městy, která spadala do jejich mensální držby.

3 Martin ČAPSKÝ, *Komunikace ve středověkých městech. Úvod*, in: Martin Čapský a kol., *Komunikace ve středověkých městech*, Opava 2014, s. 12.

písemné komunikace tyto celky spravovali. Pozornost bude věnována jednotlivým typům písemné komunikace mezi biskupskou kanceláří a poddanskými městy na hukvaldském a kelečském panství.⁴ Klíčové bude sledování formy komunikace, obsahu jednotlivé korespondence a nastíněna bude i role biskupských úředníků. Pro širší kontext nabízí studie vzhled do obsahu kopiářů a jejich základní kvantifikaci.

Primárně bude sledována písemná komunikace mezi biskupy a městy Moravská Ostrava a Kelč v době episkopátu biskupů Stanislava Thurza, Jana Dubravia a Marka Khuena. Výše zmíněná města byla vybrána pro své klíčové postavení v rámci panství a také pro větší počet dochovaného materiálu. U ostatních měst hukvaldského a kelečského panství se dochovalo výrazně méně zaznamenané korespondence. Moravská Ostrava byla městem na hukvaldském panství, zatímco Kelč logicky spadala do kelečského panství, které nese její jméno. Obě panství, jak hukvaldské, tak kelečské se začala konsolidovat během působení olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku ve druhé polovině 13. století. Z obou zmíněných panství se posléze staly majetky olomouckého biskupství.⁵

Olomoučtí biskupové nepůsobili pouze jako duchovní správci, ale také jako vlastníci jednotlivých dominií, kteří spravovali jednotlivá panství, města, vesnice, hrady a tvrze atd. Klíčové pro města bylo udělování privilegií a svobod biskupy, kteří touto aktivitou formovali a rozvíjeli ekonomické, právní a správní aspekty svých panství a měst. Olomoučtí biskupové byli zastupováni úředníky, kteří jim byli nápomocní při správě panství, ale také jednotlivých měst, městeček a vsí.⁶

Pro tuto studii jsou klíčové písemnosti, které pocházejí z činnosti olomoucké biskupské kanceláře v raném novověku. Dochovaný fond obsahuje písemnosti od středověku až po moderní dobu,⁷ přičemž raně novověké písemnosti olomouckého biskupství patří, díky péči církevních představitelů o své archivy, mezi nejhojnější v českých zemích.⁸ Písemná komunikace olomouckých biskupů se dochovala v kopiářích, které jsou dnes uloženy v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě.⁹ Z velké míry se jedná o listy *posélaci* odeslané biskupem městům. Městské kopiáře se z tohoto období nedochovaly, tudíž přesné odpovědi, které byly biskupům z měst posílány, nejsou známy.

4 Obě panství byla součástí mensálních statků biskupství.

5 Jan AL SAHEB, *Hukvaldské panství před Bílou horou (1553–1619): v kontextu mensy olomouckého biskupství*, Ostrava 2011, s. 40–41; Libuše HRABOVÁ, *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*, Praha 1964, s. 49–51; David PAPAJÍK, *Vznik a vývoj Kelče do roku 1511*, in: Stanislava Kovářová – David Papajík a kol., *Dějiny města Kelče*, Kelč 2004, s. 35–37.

6 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZAO–O), fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 35–54; J. AL SAHEB, *Hukvaldské panství*, s. 55, 61.

7 ZAO–O, fond Arcibiskupství Olomouc.

8 J. AL SAHEB, *Hukvaldské panství*, s. 11.

9 ZAO–O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 35–54.

Označení „kopiář“, pro některé úřední knihy vzešlé z činnosti biskupské kanceláře, není diplomaticky přesné, na což upozornil již T. Baletka, který podotkl, že toto označení lze použít pro knihy opisů písemností došlé do kanceláře a ne naopak, jak je tomu v tomto případě. Tato registra jsou však ve fondu AO označena jako kopiáře.¹⁰ J. Al Saheb (dnes J. Hruboš) rovněž uvádí, že již v době, kdy byla tato registra v biskupské kanceláři vytvořena, dostala označení kopiář,¹¹ tudíž bude tento termín ve studii užíván.

Kopiáře jsou tvořeny jednotlivými folii, na které byla před odesláním z biskupské kanceláře opsána korespondence a následně byla svázána do knih. Jazyk písemností je převážně český, ale dochovaly se i listy v jazyce německém a latinském. Projednávání záležitosti se neomezovaly jen na české země, ale zahrnovaly v sobě širší středoevropskou problematiku. V soukromé korespondenci biskupů byla rovněž reflektována zahraniční situace, např. obavy z tureckého nebezpečí apod.¹²

V kopiářích se, krom jiného,¹³ dochovaly různé typy korespondence. Jedná se o soukromé listy biskupů, kteří v nich projednávali své osobní záležitosti, jako bylo jejich zdraví, obavy nebo dluhy, se šlechtici, které patrně považovali za své přátele. Dalším typem je korespondence správní, ve které převládaly aspekty hospodářské, majetkoprávní a primárně se týkaly správy panství. Často se však jednalo o kombinaci výše popsaných příkladů, tedy o listy, které v sobě zahrnovaly, jak soukromou, tak správní složku. Dále se zde objevují listy svolávající sněmy, soudy apod. V kopiářích se zachovalo také několik jednotek opisů došlé korespondence do biskupské kanceláře, tyto listy se však objevují spíše výjimečně a ve většině sledovaných kopiářů zcela chybí.

Z pohledu měst, jejichž problematika zachycena v kopiářích bude sledována, je možné rozdělit k nim se vztahující korespondenci na dva typy: přímou a zprostředkovanou. Pokud biskupové projednávali záležitosti měst se svým úředníkem, popřípadě se šlechtici, kteří následně situace řešili, označují tuto komunikaci z pohledu měst za zprostředkovanou, jelikož adresátem není město, městská rada či purkmistr atp. V případě, kdy adresátem bylo město, např. list byl určen „Ostravským“ a podobně, označují komunikaci za přímou. Opisy jsou většinou v kopiářích opatřeny nadpisy, které informují, kdo je příjemcem listu. Pokud to bylo potřebné, samotný text listu pak obsahoval v úvodní části upřesnění o tom,

10 Tomáš BALETKA, *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540), jeho kancelář a správa biskupských statků*, Sborník archivních prací 54, 2004, č. 1, s. 116; ZAO–O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 35–54; Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1985, s. 205–206, 215.

11 J. AL SAHEB, *Hukvaldské panství*, s. 12.

12 Tamtéž, s. 11; ZAO–O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 35–54.

13 Tento pramen obsahuje také řadu opisů privilegií, cechovní artikulí ad.

koho všeho se obsah textu týkal.¹⁴ Např. list byl adresován buď ostravským poddaným¹⁵ nebo „*purkmistru, radě a vši obci města našeho Ostravy*“.¹⁶ Pod nadpisem pokračuje samotný text, který v úvodu obsahuje biskupův pozdrav a shrnutí dřívější komunikace, pokud již nějaká proběhla a týkala se řešeného tématu, které je v listu zachyceno. Po sdělení uvedeném v textu následuje závěr s koroborací, občasnou aprekací a datací: kde a kdy byl list sepsán. Obsahově v sobě kopiáře zahrnovaly rovněž témata dluhů, sporů, dědictví, ale také trestních záležitostí, povětšinou krádeží či vražd atd.¹⁷

Kopiáře obsahují také další typy písemností, jako byly například privilegia pro jednotlivá města, v jejichž úvodu biskup zdůvodňoval příčinu vydání, např. že privilegium vydal na žádost purkmistra, rady a všech poddaných v daném městě. Kopiáře v sobě zahrnují rovněž i opisy listin, ve kterých byly uvedeny prodeje pozemků městům. Kromě výše uvedeného jsou v kopiářích opsány také cechovní artikule, které biskupové cechům vydávali nebo častěji jen potvrzovali.¹⁸

Kopiáře, označeny inventárním číslem 35–40, obsahující korespondenci olomouckého biskupa Stanislava Thurza, byla až na výjimky vytvořena v letech 1516–1540. Komunikace byla vedena s různými šlechtici a úředníky napříč českými zeměmi, nejen s leníky a správním aparátem biskupství. Jak už bylo uvedeno výše, biskup v listech řešil jak záležitosti soukromé povahy, tak také záležitosti správního (např. udělování privilegií) a hospodářského charakteru (např. těžba kovů).¹⁹

Korespondence olomouckého biskupa Jana Dubravia je zachycena ve třech kopiářích, které mají inventární číslo 41–43. Časový rozsah těchto kopiářů tvoří roky 1542–1553. I když je kopiářů méně než v případě Thurza, tak je korespondence obsahově bohatší, jelikož její množství výrazně narostlo. Listy biskupa Dubravia obsahují opět řadu majetkových transakcí jako byly prodeje různých statků, udělování rolí, řešení dluhů, ale také svolení s odkazy věna a dědění různých majetků atd. V listech biskupa Dubravia silně rezonují všelijaké spory o mýto na různých panstvích spadajících do mensy biskupství. Spory se týkaly nezaplacení mýta a následného zabavení majetku. Řada folií v Dubraviových kopiářích obsahovala udělování artikulí nejrůznějším cechům,²⁰ povolení založit cechy nové a všelijaké další svobody, jako byl například svobodný trh na prodej masa apod. Biskup uděloval městům

14 ZAO–O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 35–54.

15 Tamtéž, inv. č. 43, fol. 44v.

16 Tamtéž, inv. č. 41, fol. 75r.

17 Tamtéž, inv. č. 35–54; I. HLAVÁČEK – J. KAŠPAR – R. NOVÝ, *Vademecum*, s. 208–209; Jindřich ŠEBÁNEK – Zdeněk FIALA – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Česká diplomatika do r. 1848*, Praha 1971, s. 28; T. BALETKA, *Dvůr*, s. 99.

18 ZAO–O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 35–54.

19 Tamtéž, inv. č. 35–40.

20 Jednalo se o cechy z řad potravinářských řemesel, např. řezníky, ale také oděvnických řemesel, jako byli ševci nebo blanáři, dále pak textilní řemesla, např. tkalci, dřevozpracující řemesla – bednáři apod.

četná privilegia např. právo konat trhy, právo odúmrti atd., jejichž opisy jsou rovněž v kopiářích zahrnuty. Z hospodářského hlediska jsou akcentovány záležitosti týkající se mlýnů, těžby rud, zakládání nových rybníků i lov v biskupských lesích, který biskup zakazoval. Případy týkající se trestního práva jsou v Dubraviových kopiářích zastoupeny v menší míře, párkrát byla zmíněna vražda, zbití a také několik přímluv za propuštění lidí z vězení. Jedná se však o zanedbatelný počet listů s touto problematikou. Často musel biskup řešit spory poddaných s úředníky, s jinými pány, ale také spory poddaných mezi sebou, ať už se jednalo o pastvu dobytka na cizích gruntech, popř. jeho zabavení nebo jiné majtkové spory. Biskup také povolil některým vsím a městům zrušení robot, žádal nejruznější osoby, aby podaly svědomí k různým soudům, svolával pány na sněmy, řešil důchody a platy klášterů. Rovněž se potýkal s problémy ohledně poručenství sirotek, ale také záležitostmi týkající se far, výběru dávek od poddaných atd. Biskup rovněž psal listy soukromé povahy, ve kterých bylo obvyklým tématem zdraví buď jeho nebo různých pánů.²¹ Zájem biskupa o širší evropské události je zachycen v listu z roku 1546, kde biskup psal panu Smilovi staršímu z Kunštátu a na klášteře Smilheimu: „[...] děkujeme, že se s námi s těmi novinami, kteréž jsou vám z Sedmíhradské země poslány, rozdělili [...]“; dále v listu zmiňuje psaní od varadinského biskupa, týkající se obrany Uher.²² Morava byla totiž určena jako místo shromáždění vojsk z okolních zemí pro tažení do Uher,²³ proto je logické, že chtěl být biskup informován o situaci v Uhrách, aby věděl o potenciálním hromadění vojáků na jeho panstvích.

Průvodním jevem válek s Turky bylo také časté tažení vojsk²⁴ přes Moravu. Místní obyvatelé ovšem nezatěžovala pouze vojska, ale také stráže, které měly zajistit bezpečnost před lupiči a jinými násilníky.²⁵ Biskup v několika listech vyjádřil svou nevoli zemskému hejtmanovi nad rejтары²⁶ usídlenými v Kroměříži. Z původně krátkodobé záležitosti se stala dlouhodobá starost biskupa, protože rejtaři se ve městě zabydleli, odmítali odejít a setrvali

21 ZAO–O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 41–43.

22 Tamtéž, inv. č. 42, fol. 33r–v.

23 František KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské: jejich složení, obor působnosti a význam. Od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání Obnoveného zřízení zemského (1526–1628)*, II., Brno 1900, s. 181.

24 Problematice vojenského násilí ve městech se věnovali např. Jan Kilián nebo Marek Ďurčanský, ovšem až pro období třicetileté války, viz Jan KILIÁN, *Vojenské násilí ve městech za třicetileté války. Se zvláštním přihlídnutím k Plzeňsku*, Folia Historica Bohemica 29, 2014, č. 1, s. 5–29; Marek ĎURČANSKÝ, *Zkušenosti Nymburských s vojáky za třicetileté války. Sonda do problematiky obrazu vojáka v českém prostředí*, Kuděj 1, 1999, s. 22–38.

25 František KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské: jejich složení, obor působnosti a význam. Od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání Obnoveného zřízení zemského (1526–1628)*, I., Brno 1900, s. 264.

26 Rejthar bylo označení pro jezdce na koni. Podrobnější popis jejich vojenského vybavení viz F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy*, II., s. 178.

zde mnohem déle, než biskup očekával. Postiženo bylo i okolí města, včetně vesnických poddaných. Dne 17. května 1552 psal biskup Dubravius list zemskému hejtmanu, ve kterém si na rejтары stěžoval. Napsal, že hned po jejich příjezdu nařídil svým poddaným je zásobovat, což způsobilo obyvatelům měst problémy: „[...] *nemalá obtížnost poddaným našim se děje v městě i ve všech z té příčiny, že obroku a potřeb slám, sena nemají* [...]“ a když rejtaři nedostali, co chtěli, tak se chovali násilně: „[...] *do domů, do pokojů lidem dobývají a je bítí chtějí* [...]“. Proto biskup požádal zemského hejtmana, na jehož pokyn se rejtaři usídlili v Kroměříži, aby je poslal na jiné grunty.²⁷

Celkem 11 kopiářů biskupa Marka Khuena pokrývají roky 1553–1565 a jsou označeny inventárním čísly 44–54. Biskup v listech *poselacích* řeší podobné záležitosti jako oba dva jeho předchůdci. Opět se jedná o četné majetkové spory, různé dluhy, prodeje, odkazy atd. Také biskup Khuen udělil řadu privilegií jednotlivým městům a rovněž vydal řadu artikulí a jiných potvrzení cechům, které jsou v kopiářích opsány.²⁸

Biskupská kancelář a její úředníci

Komunikace s městy probíhala dvojím způsobem, a to buď zprostředkovaně mezi biskupskou kanceláří a úředníky na jednotlivých panstvích, kteří následně řešili situaci s městy osobně nebo napřímo mezi biskupskou kanceláří a tou městskou, kde do komunikačního procesu již nikdo další nevstupoval. Biskupská kancelář měla na starosti vyřizovat všechny písemnosti týkající se diplomatických, politických, správních, církevních i soukromých záležitostí olomouckých biskupů. Sídlo kanceláře biskupa Thurza se přesunulo z Vyškova do Kroměříže na přelomu let 1499–1500. Biskup ovšem cestoval i mimo své sídlo a patrně s ním cestoval i písař, proto byl biskup schopen psát listy a vydávat listiny i během svých cest. Biskupská kancelář byla řízena kancléřem, který přijímal biskupovu korespondenci a vypracovával na ni koncept odpovědi. V kanceláři dále působili sekretáři a několik písařů. M. Čapský uvádí, že zprávy roznášel posel, který mohl vyčkat na odpověď příjemce a tu zanést zpět odesílateli. K písemným zprávám mohlo být připojeno také ústní sdělení.²⁹ T. Baletka naopak nepředpokládá, že biskupské listy byly posílány prostřednictvím poslů, kteří by měli „stálé místo“ u dvora olomouckých biskupů. Domnívá se, že korespondenci doručovali buď dvořané biskupa nebo náhodné osoby, které cestovaly do míst, kam měla

27 ZAO–O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 43, fol. 21r–v; František Václav PEŘINKA, *Dějiny města Kroměříže*, díl I., Kroměříž 1913, s. 145–146.

28 V případě cechovních artikulí se vesměs jedná o privilegia pro řemesla, která byla uvedena v poznámce výše, jen se nacházela v jiných městech. ZAO–O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 44–54.

29 M. ČAPSKÝ, *Komunikace*, s. 16; ZAO–O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 35–54.

být zpráva doručena. Pokud byla požadována okamžitá odpověď, čekal doručovatel na její vypracování.³⁰

Úředníci na hukvaldském a kelečském panství byli v pravidelném kontaktu s biskupskou kanceláří. Ta svá panství spravovala právě prostřednictvím jednotlivých úředníků, kterým s vyřizováním agendy pomáhal důchodní písař. Jejich společným úkolem bylo jak zajištění hospodářské správy panství, tak i dohled nad poddanými např. nad výběrem platů, dávek atd. Olomoučtí biskupové delegovali určité pravomoci na úředníky a prováděli většinou pouze dozor nad jejich úkony. Úkolem důchodního písaře bylo, kromě vedení záznamů o dávkách, starat se o veškeré písemnosti týkající se patrimoniální správy panství, mohl mu rovněž vypomáhat pomocný písař. Úředníky hukvaldského panství byli Jindřich z Bělé (působil na panství v letech 1512–1513), Kryštof Foglar ze Studené Vody (v letech 1526–1532),³¹ Jiří Zejdlíc z Kaufunku (vykonával funkci v letech 1532–1540). Od roku 1541 byl úředníkem Erazim z Bobolusk.³² Jaroš Syrakovský z Pěrkova působil coby úředník hukvaldského panství patrně od roku 1547 až do své smrti roku 1570.³³ Během tohoto jeho dlouholetého působení se na biskupském stolci vystřídali tři olomoučtí biskupové (Jan Dubravius, Marek Khuen a Vilém Prusinovský z Víckova), pro které pracoval.

Četnost listů, které biskup Marek Khuen adresoval svému hukvaldskému úředníkovi Jarošovi Syrakovskému z Pěrkova je vyšší než pro ostatní úředníky na panstvích. Jedná se o desítky listů, ve kterých jej pověřoval vyřešením řady úkolů a záležitostí, které se týkaly hukvaldského panství i jeho okolí. Mezi těmito listy se nachází i opis listiny, díky které se dozvídáme o Jarošovi více, konkrétně o jeho majetku. Biskup listinu vydal 7. ledna 1555, v níž potvrdil smlouvu, kterou mu Jaroš ukázal. Původní smlouva byla vydána se svolením předchozího olomouckého biskupa Jana Dubravia městem Příborem a byla k ní přivěšena pečeť purkmistra a rady města Příbora. Datována byla ke dni 28. září (nebo 5. října) 1552. Smlouva obsahuje povolení, týkající se „*puštění vody přes roli a grundy*” některých biskupových poddaných ze Skotnice a Klokočova, která tekla do rybníčku a ke mlýnu, který Jarošovi patřil. Ve strouze měl povolen i lov ryb a využívat mohl i další přítékající vodu z řeky Lubiny a rybníka ve Fryčovicích. Za role, grundy a louky, které byly Jarošovi poskytnuty pro přítok vody, měl původním majitelům zaplatit nebo jim dát kus svého pozemku, který by odpovídal velikosti získané půdy. Biskup listinou potvrdil také držbu „*statku Rychvaldského*”.³⁴ Jaroš mohl užívat rovněž přítoky vody z řeky Lubiny a také

30 T. BALETKA, *Dvůr*, s. 94, 119, 129, 131–132; J. AL SAHEB, *Hukvaldské panství*, s. 58. Problematiku byrokratizace správy biskupských statků otevřeli již T. Baletka a J. Al Saheb, viz T. BALETKA, *Dvůr*, s. 135–160 a J. AL SAHEB, *Hukvaldské panství*, s. 55–86.

31 J. AL SAHEB, *Hukvaldské panství*, s. 122, 124, 128–129; T. BALETKA, *Dvůr*, s. 140–141.

32 T. BALETKA, *Dvůr*, s. 141.

33 J. AL SAHEB, *Hukvaldské panství*, s. 130, 132.

34 Jedná se o Rychaltické manství.

vodu, která vytékala z rybníka ve Fryčovicích, pokud ji nevyužívali poddaní z okolních vsí. Vše výše uvedené získal Jaroš dědičně i pro své potomky. Listina byla verifikována pečeti biskupa Khuena.³⁵

O hukvaldském písaři Štefanovi se zmiňuje listina z roku 1542, ve které biskup Jan Dubravius potvrdil svobodnou držbu rybníčku a strouhy pro Štefana i jeho dědice za jeho věrné služby pro něj i předchozího biskupa Stanislava Thurza.³⁶ Důchodním písařem hukvaldského panství v době episkopátu Marka Khuena byl blíže nespecifikovaný Mikuláš.³⁷ Informace o biskupských úřednících na jednotlivých panstvích jsou obsaženy v listech opsaných v kopiářích. Jedná se většinou o stručné údaje o jednotlivých osobách, jelikož jim byl list pouze adresován. Více podrobností bylo uvedeno pouze v případě, že jim biskup udělil nějaký majetek, popřípadě potvrdil dědičnou držbu apod.³⁸

Kelečské panství bylo rovněž řízeno úředníkem a se správou a písemnostmi mu pomáhal písař. J. Štěpán zmiňuje úředníka Šanovce, který na panství působil patrně v době episkopátu Stanislava Thurza. Po polovině 16. století byli kelečskými úředníky například Jaroš Kunčický na Všechovicích, který zde působil od roku 1552 do roku 1556. Další kelečský úředník Václav Kolibaba byl zmíněn v kopiářích biskupa Marka Khuena téhož roku, tedy 1556.³⁹

Otázkou rovněž zůstávají schopnosti a dovednosti těchto úředníků, kteří řídili celá panství. Inspiraci je možné hledat u J. Hruboše, který nastiňuje obraz předbělohorského úředníka jako poctivého člověka bezmezně oddaného svému pánovi. Co se týkalo jejich pracovních schopností, nešlo počítat s absolutní gramotností, znalostí německého jazyka ani elementárních počtů, jak tomu bylo v polovině 17. století. Předpokládá se, že většina úředníků v polovině 16. století zvládala některou z výše jmenovaných činností, avšak ani zdaleka ne všechny. Na příkladu hukvaldského úředníka Jaroše Syrakovského z Pěrkova (polovina 16. století) je doloženo, že tento úředník patrně neuměl číst ani psát. Ovšem díky přítomnosti písaře v hukvaldské kanceláři nebylo toto omezení zásadní pro Jarošovu správu panství. Tento předpoklad je odvozen ze zápisu v kopiáři, ve kterém je zmínka, aby si Jaroš nechal psaní přečíst. Možné však bylo, že hukvaldský úředník měl pouze problémy se zrakem, patrně kvůli stáří a nelze vyloučit, že mohl být gramotný. V celé řadě biskupem odeslaných listů adresovaných Jarošovi Syrakovského z Pěrkova nebyla

35 ZAO-O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 45, pag. 4–6.

36 Tamtéž, inv. č. 41, pag. 11.

37 Tamtéž, inv. č. 49, fol. 63r–v.

38 Tamtéž, inv. č. 36–54.

39 Jan Štěpán ovšem datuje jeho působení coby úředníka až v letech 1560–1574 viz Jan ŠTĚPÁN, *Vývoj Kelče v letech 1511–1648*, in: Stanislava Kovářová – David Papajík a kol., *Dějiny města Kelče*, Kelč 2004, s. 84; ZAO-O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 47, fol. 57r–v.

nalezena zmínka o úředníkově negramotnosti, a proto se přikláním k druhé zmíněné tezi J. Hruboše o problémech se zrakem.⁴⁰

Úředníci biskupských dominií se rekrutovali z řad nižší šlechty či biskupských manů. V pozdější době (druhá polovina 16. století) byl běžně praktikován nepotismus, který se projevoval přítomností biskupových příbuzných v úřednickém aparátu. Pravomoci úředníků se různily často dle konkrétní situace jednotlivých panství. Ve vztahu k vrchnostenským městům měli dílčí pravomoc zasahovat do hospodářských a správních záležitostí, či řešit marginální spory mezi poddanými. Úkoly vznikaly často ad hoc dle záležitostí, se kterými se biskupové potýkali a mohli je skrz úředníky vyřešit. Výkon úřadu byl v úvodu spojen se složením slibu biskupovi, či jeho zástupcům.⁴¹

Městská kancelář obvykle sídlila na radnici. Velice důležitými členy kanceláře byli městští písaři, dále též notář a pomocník. Kdo se chtěl stát písařem, musel mít určité vzdělání a také se orientovat v právních záležitostech. Také notáři měli často univerzitní vzdělání. Rovněž i v městských kancelářích se opisovala odeslaná korespondence do kopiářů.⁴² Ze sledovaného období se nám však žádný městský kopiář pocházející z hukvaldského nebo kelečského panství nedochoval. Situace v menších poddanských městech byla odlišná oproti městům královským, počet úředníků v kanceláři byl nižší a obvykle zde býval jen jeden písař. Také radnice byly stavěny později než v městech královských. Např. první zmínka o existenci ostravské radnice pochází až z roku 1539.⁴³

Co se týká frekvence listů odeslaných biskupem městům, nedá se mluvit o nějaké pravidelnosti. Biskup oslovoval jednotlivá města a úředníky panství podle potřeby, když sám potřeboval něco vyřídit, nebo předat něčí zprávu či prosbu. Například o vydání svědectví, kvůli kterému se na něj někdo obrátil a on předal zprávu dál, většinou úředníkovi. Také posílal listy, když odpovídal na nějakou žádost či jiné záležitosti vzešlé od měšťanů či úředníků. Listy byly odesílány nepravidelně různým městům a na panství vždy dle konkrétní potřeby. V případě řešení sporu, či nějakého náročnějšího problému který vyžadoval zapojení biskupa (lokální, drobné spory řešili úředníci na panstvích sami), se četnost odeslaných listů rapidně zvýšila, dokud se spor nevyřešil nebo nepředal k jednání někomu jinému.⁴⁴

40 J. AL SAHEB, *Hukvaldské panství*, s. 72–73.

41 Tamtéž, s. 65–69.

42 František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 417–418, 420–422; M. ČAPSKÝ, *Komunikace*, s. 17, 29; Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Městské kanceláře a jejich význam pro studium středověkých a raně novověkých urbánních dějin (na příkladu Čech a Moravy)*, *Mesto a dejiny* 5, 2016, č. 1, s. 35, 37, 38.

43 ZAO-O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 37, fol. 37v; Antonín BARCUC, *Ostrava v letech 1437–1618*, in: Blažena Przybylová a kol., Ostrava, Praha 2013, s. 55.

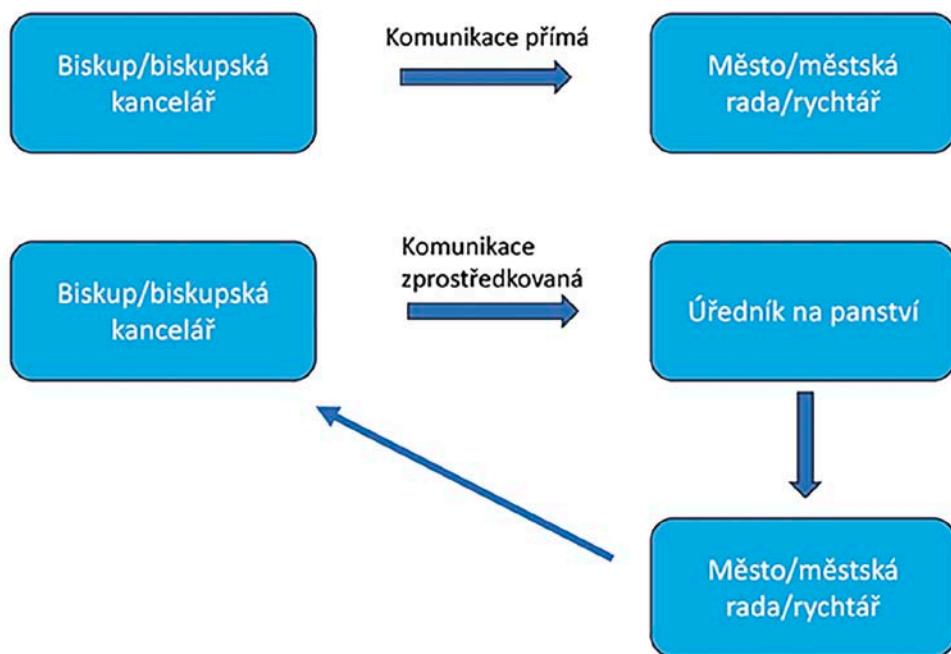
44 ZAO-O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 35–54.

Pokud bude krátce odhlédnuto od komunikace pouze s hukvaldským a kelečským panstvím, nabídne celková kvantifikace korespondence v kopiářích všech tří výše uvedených biskupů širší pohled i na sledovanou problematiku oněch dvou panství. Z celkové korespondence 2 823 listů olomouckých biskupů zachycených v kopiářích 35–50, bylo 513 listů odesláno poddanským městům nebo úředníkům na panstvích (viz Příloha, graf 1). Ne všechny kopiáře jsou ovšem složeny stejně, např. kopiáře číslo 35, 40, 41 a 46 není možné do těchto počtů brát v úvahu, protože buď neobsahují korespondenci týkající se poddanských měst, nebo se jedná pouze o kopiáře sestavené z opisů listin, tudíž v nich jakákoliv korespondence zcela chybí. Takový případ představuje kopiář číslo 41. Z celkového souboru 513 listů lze vypočítat, že přibližně pouhých 30 % bylo adresováno přímo městům⁴⁵ či městským radám a 70 % bylo adresováno úředníkům (viz Příloha, graf 2). Četnost komunikace v čase narůstala. Pokud bude pozornost zaměřena na procentuální zastoupení odeslané korespondence pro poddanská města během jednotlivých episkopátů biskupů, bude zjištěno, že zatímco z celkové odeslané korespondence v době episkopátu biskupa Thurza zaujímají listy pro biskupská města pouze 5 % veškeré komunikace, v době Dubravia se jedná už o 17 % a za episkopátu Khuena až o 21 %. Z celkového souboru komunikace všech tří biskupů vyplývá, že nejvíce listů ze všech panství bylo posláno úředníkům hukvaldského panství, zatímco kelečské panství se pohybuje pod hranici celkového průměru. Nejvíce listů bylo z hukvaldského panství zasláno Ostravě (18), která ze všech měst zaujímá čtvrté místo, více listů bylo zasláno jen do Kelče (21), Ketře (23) a nejvíce do Osoblahy (29). Z výše uvedených čísel vyplývá, že hukvaldské panství ani město Kelč v rámci kelečského panství nestály stranou zájmu olomouckých biskupů. Jaké aspekty konkrétně ovlivňovaly četnost korespondence patrně zjistit nelze, ale přikláním se k názoru, že velkou roli zde hrál hospodářský význam jednotlivých panství a také jejich vzdálenost od sídel olomouckých biskupů. Je potřeba si ovšem uvědomit, že výše uvedená čísla v sobě nezahrnují záznam veškerého kontaktu olomouckých biskupů se svými panstvími a městy, jelikož se jedná pouze o písemnou komunikaci. Jak velkou roli hrála ústní komunikace a kolik listů nebylo z nějakého důvodu do kopiářů opsáno, nelze zjistit. Ústní komunikace ovšem s určitostí hrála významnou roli, což potvrzují i čísla, konkrétně např. v případě Kroměříže, kdy nám korespondence s tímto sídelním městem biskupů téměř chybí.⁴⁶

Co se týče modelu komunikační sítě mezi biskupy a městy, dal by se zjednodušeně představit na níže uvedeném schématu:

45 Konkrétně všem obyvatelům daného města – např. „*Ostravským*“ apod.

46 ZAO-O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 35–50.

Vzhledem k tomu, že se v případě olomouckého biskupství (výjimkou není ani hukvaldské a kelečské panství) nedochovaly odpovědi pocházející z měst, je potřeba sledovat strukturu komunikace od odesílatele, kterým byl olomoucký biskup, respektive biskupská kancelář, a následně záleželo, kdo byl adresátem. V případě přímé korespondence (vztaheno k městům) byl list doručen městským radám do městské kanceláře a záležitost se projednávala mezi biskupskou a městskou kanceláří. V případě komunikace zprostředkované byl adresátem úředník na konkrétním panství, který dostal za úkol daný problém vyřešit či zprostředkovat informaci a následně kontaktovat městskou radu či kancelář. Z dochovaných odpovědí olomouckých biskupů na listy vzešlé z měst, které se nedochovaly, vyplývá, že v případě opačného postupu, tedy když město/městská rada se obracela na biskupa, dělo se tak v přímém kontaktu, a ne přes prostředníka, kterým by byl úředník. Biskup tento fakt příležitostně zmiňuje v úvodu svého listu, kde explicitně psal, že se na něj obrátili poddaní daného města či městská rada.⁴⁷ Zda ke kontaktu skrze úředníka docházelo a v jaké míře nelze posoudit, jelikož prameny o takové praxi nevypovídají.

Nalézt obdobný ucelený soubor pramenů jako jsou kopiáře olomouckých biskupů pro sledované období a stejně velkou správní oblast by bylo obtížné, jelikož se jedná o ojedinělou pramennou matérii. Možnost komparace výše uvedeného modelu, čísel, a závěrů s jiným,

⁴⁷ Tamtéž.

stejně obsáhlým materiálem, je omezená. V případě šlechtických register je vhodné zmínit Pernštejnskou korespondenci, která se dochovala v šesti svazcích register ze 16. století a byla vydávána v edicích od roku 1840.⁴⁸ Vydána nebyla pouze registra listů Vratislava z Pernštejna. Z novějších edic je potřeba zmínit edici P. Vorla, která sleduje listy bratří z Pernštejna v letech 1550–1551. Edice zahrnuje úctyhodných 547 listů, i když se jednalo pouze o dvouleté období.

Pro další výzkum se nabízí provést komparaci⁴⁹ korespondence mezi Pernštejnou a jejich poddanskými městy a srovnat její obsah, četnost i principy fungování s komunikací mezi olomouckými biskupy a jejich poddanskými městy. To je však úkol pro další výzkum, a proto zde bude pouze nastíněn obsah a princip komunikace zpracované v edici Petra Vorla, aby bylo pro širší kontext nastíněno, zda je pernštejnská komunikace principiálně podobná, stejná či odlišná ve srovnání s korespondencí biskupskou. Z 547 listů edice bylo městům nacházejícím se na Pernštejně držení panství adresováno cca 18 listů. Mezi pernštejnskou korespondencí se nachází listy určené i dalším městům, která nebyla součástí Pernštejnského dominia. Stejná je situace také v biskupských kopiářích, kdy biskup nekomunikuje pouze se svými vrchnostenskými městy, ale také s jejich okolím či královskými městy napříč českými zeměmi. Korespondenci s poddanskými městy vedl až na dvě výjimky Jaroslav z Pernštejna.⁵⁰ Obsah jednotlivých listů zahrnuje témata finančních transakcí, dluhů, ručitelství, dědictví, prodeje statků, ale i řešení nejrůznějších stížností nejen na členy městských rad, ale také různých rozepří, dále též žádosti o potvrzení či rozšíření privilegií, kárání za nedodržování nařízení či odpovědi na stížnosti hejtmana atd. Listy nebyly adresovány jen městským radám, ale také konkrétním měšťanům, pokud se jednalo o záležitosti, které se netýkaly celého města jako v případě čtyř prostějovských měšťanů, na které dostal Jaroslav z Pernštejna stížnost od prostějovského hejtmana a žádal je o vysvětlení jejich jednání. Pokud by byl tento příklad srovnán s obdobnou situací zachycenou v kopiářích, dalo by se říci, že olomoucí biskupové v drtivé většině adresovali listy městským radám či úředníkům na panstvích a delegovali na ně vyřešení takových problémů, jelikož, až na

48 Výčet těchto edic viz Petr VOREL, *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550–1551*, Pardubice 1997, s. 24–25.

49 Potenciálně by se nabízela i komparace s vratislavským biskupstvím, kterým se zabýval M. Čapský v monografii *Zrození země*. Tato monografie obsahuje kapitolu věnovanou problematice komunikačního modelu zmíněného biskupství a sledování role různých aktérů v této komunikační síti. Při této analýze ovšem používá Čapský jiný typ pramene než předkládaná studie, a to kapitulní, dvorské a jiné účty, které nabízejí například podrobnější informace o směřování a doručování korespondence, včetně výdajů za posly apod. Viz Martin ČAPSKÝ, *Zrození země. Komunikující společenství pozdně středověkého Slezska*, Praha 2013, s. 71–83. Kopiáře olomouckých biskupů ze sledovaného období ovšem informace o tom, kdo listy fyzicky doručoval jednotlivým městům či šlechtě až na výjimky neobsahují. Proto není možné postihnout míru zapojení jednotlivých subjektů podřízených biskupské moci v distribučním procesu.

50 Ve dvou případech byl odesílatelem Vratislav z Pernštejna.

výjimky, se listy adresované konkrétním měšťanům ve sledovaných kopiářích nenacházejí. Dalším rysem korespondence Pernštejnů s jejich poddanskými městy byla tendence řešit určité záležitosti osobně. Jaroslav, přibližně v jedné třetině listů, reflektoval problém, ale řešit jej chtěl až při osobním setkání. I tato praxe se v kopiářích biskupů liší, jelikož většinu problémů, zachycenou v listech, řešili korespondenčně.⁵¹ Z obou výše zmíněných fenoménů vyplývá rozdílný postup v komunikaci i řešení problémů. Naopak témata, kterými se zabývali, jak bratři z Pernštejna, tak olomoučtí biskupové, jsou dle očekávání stejná. I když se jednalo o šlechtické a církevní elity, tak vůči svým statkům a poddaným vystupovali jako svěštější páni a museli se vypořádat s podobnými situacemi. Jak vypadala biskupská korespondence bude na konkrétních příkladech uvedeno níže v textu.

Komunikace přímá

Jak již bylo naznačeno výše, jedná se o komunikaci, která probíhala mezi biskupskou kanceláří a městy, které byly zastupovány patrně městskými radami. Níže uvedené příklady nastiňují způsob, formu, a hlavně obsah této komunikace. Dílčí příklady veškeré dále uvedené komunikace byly vybrány proto, že i bez existence jiné návazné korespondence mají vypovídající hodnotu, zahrnují v sobě různou problematiku či postupy řešení problémů nebo nastiňují styl komunikace mezi biskupy, městy, úředníky a okolní šlechtou.

Nejvíce akcentovaným tématem v biskupské korespondenci byly dluhy a majetkové transakce. List s touto tematikou adresoval roku 1535 olomoucký biskup Stanislav Thurzo ostravským měšťanům, kteří zabavili majetek chudé vdově proto, aby umořili dluhy, které zůstaly po smrti jejího manžela. Jednalo se konkrétně o statek s dobytkem. Biskup s jejich postupem nesouhlasil a argumentoval tím, že se vdova starala o malé děti, a proto biskup žádal, aby jí veškerý dobytek vrátili a aby bylo zajištěno, že o sirotky bude postaráno a měli dostatek obživy. V závěru listu biskup znovu ostravským měšťanům, patrně městské radě, nařídil, aby dodrželi vše, co v listu požadoval.⁵² Tato ukázka nabízí vhled do praxe umořování dluhů městskými radami a rovněž také do nepříznivého osudu vdovy, která po svém muži zdělila dluhy. I když biskup zmírnil důsledky s vyrovnáním dluhů a ponechal vdově aspoň dobytek, žena přišla o svůj domov a musela hledat způsoby, jak zabezpečit sebe a své potomky. Biskup sice akcentoval povinnost postarat se o sirotky, ale už není uvedeno, jakým způsobem a kdo se má za takovou starost zaručit. Nelze zjistit, jak se tato situace vyvíjela dále, jelikož další listy se k tomuto příběhu nedochovaly. Biskup v tomto případě volil přímou komunikaci s měšťany na místo toho, aby předal situaci k řešení

51 P. VOREL, *Česká a moravská aristokracie*, s. 58, 88, 99, 131, 133, 144, 154, 158–159, 168–169, 176, 241, 267, 272–274, 298; ZAO-O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 35–50.

52 ZAO-O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 38, fol. 22r–v.

úředníkovi. Tento jev se často v kopiářích opakuje při řešení závažnějších problémů, nebo pokud lze situaci vyřešit odesláním jednoho listu s nařízením dalšího postupu. V případě, že se komunikace protahovala, pověřili biskupové dořešením své úředníky, pokud situace nebyla vážná natolik, že vyžadovala jejich přímé zapojení.

Rovněž další list biskupa Thurza pro měšťany v Ostravě se týkal dluhu, který vznikl nezaplacením poplatku, který měl být pravidelně odváděn k blíže nespecifikovanému oltáři v ostravském kostele. Z rekapitulace, kterou biskup v úvodu listu uvedl, vyplývá, že se na biskupa obrátili ostravští měšťané s prosbou o odložení platby k tomuto oltáři a požádali jej, aby to s jejich knězem Ondřejem vykomunikoval. Z jejich debaty ovšem vyplynulo, že ostravští měšťané se zmíněným farářem jednali také, a navíc bez biskupova vědomí, a ještě faráře prosili, aby na ně biskupovi nežaloval. Proto se biskup rozhodl je potrestat a nařídil jim, aby plat bez odkladu odevzdali.⁵³ Výše uvedený list není datován a informace o tom, kde byl vyhotoven, rovněž chybí. Vzhledem k tomu, že v kopiáři byl zapsán mezi listy, které byly datovány k roku 1540 je pravděpodobné, že pochází ze stejného roku. Měšťané se pokusili nejprve domluvit se s farářem a když se nedohodli, obrátili se na biskupa a doufali, že se nedozví o jejich pokusu o utajenou domluvu s farářem, která jim nevyšla. Kdyby se na biskupa obrátili nejdříve, patrně by jim vyšel vstříc, ale jejich nečestné jednání jej popudilo, a proto jejich prosbu zamítl.

I když je to, vzhledem k biskupskému úřadu, s podivem, tak olomoučtí biskupové řešili záležitosti týkající se církevní správy v mnohem menší míře, než by se očekávalo. Přesto lze taková korespondence najít. Například v listu, který byl sepsán 21. listopadu 1552, oznámil biskup Dubravius ostravským poddaným, že jej jejich farář, kněz Jan, požádal o propuštění z fary, jelikož nebylo možné, aby jej fara užívala. Z obsahu listu vyplývá, že biskupa toto tvrzení překvapilo, jelikož jak sám napsal, fara byla dle jeho názoru zaopatřena dobře a nikdy si žádný farář nestěžoval. Biskup dále uvedl, že jej kněz Jan informoval, že za sebe našel nástupce, který se chtěl na ostravské faře usadit. Biskup se tedy rozhodl kněze Jana z fary propustit a v listu nařídil všem poddaným, aby splatili knězi vše, co mu dlužili. Rovněž naléhal, aby byl nový kněz na faru uveden co nejdříve.⁵⁴ V jiném listu z roku 1559 řešil olomoucký biskup Marek Khuen stížnost měšťanů z Kelče na jejich faráře, který činil mnohé „*neřády*“. Měšťané biskupa požádali, aby jim našel kněze nového. Z obsahu listu je patrné, že se nejedná o první stížnost, jelikož biskup uvedl, že při poslední návštěvě konfrontoval kněze s jejich obviněními, ale on se prohlásil za nevinného. Aby mohl biskup rozhodnout spravedlivě, povolal zástupce z řad měšťanů do Kroměříže a v samostatném listu pozval také kněze na stejný den, aby se všichni sešli a předložené stížnosti projednali a vyřešili.⁵⁵

53 Tamtéž, inv. č. 39, fol. 2v.

54 Tamtéž, inv. č. 43, fol. 44v.

55 Tamtéž, inv. č. 49, fol. 49r.

Pokud biskupové řešili záležitosti týkající se církevní správy, které jsou ovšem v zanedbatelné menšině oproti jejich světským povinnostem, často se jednalo o problematiku obsazování far, popřípadě onemocnění faráře, který prosil o náhradu za svou osobu apod.

Kromě běžných správních a finančních záležitostí se v kopiářích nacházejí listy s méně obvyklým obsahem, jako je např. list biskupa Jana Dubravia, který patrně navazoval na dřívější komunikaci, která nebyla do kopiáře zaznamenána, a týkala se požáru v Kelči. Dne 20. června 1545 odpověděl biskup kelečským měšťanům, že z jejich psaní vyrozuměl, že požár vznikl u hrncíře a „*jest štěstí od Pána Boha*“, že se podařilo oheň včas uhasit. Biskup v listu nařídil, aby si hrncíř, pokud chtěl i nadále pálit hrnce, postavil komín, čímž by předešel dalším škodám a hrozícímu nebezpečí z dalšího požáru. Pokud by si komín nepostavil, měl opustit svůj grunt a usadit se někde „*před městem*“, kde mohl pálit hrnce, aniž by mohl způsobit nějakou škodu.⁵⁶ Biskup v listu nařídil postup, který považoval za adekvátní, aby se obdobná situace již znovu neopakovala a lze jej chápat jako předchůdce protipožárních opatření a řádů, která se později ve městech plošně vydávala. Biskup však nevydal plošné nařízení ke stavbě komínů pro celé panství nebo při nejmenším pro město Kelč, jelikož to patrně nepovažoval za nezbytné. I když se jedná o kratší list, tak je jeho obsah důležitý, jelikož dokresluje události z každodenního života města, o kterých se nedochovala zmínka v ostatních pramenech.

Další list, který byl taktéž odeslán do Kelče, obsahoval reakci biskupa Dubravia na psaní, ve kterém mu bylo oznámeno, že obyvatelé Kelče nebyli povinni „*žádných fůr na opravu zámku kelečského*“. Biskup jim odepsal, že pokud takové osvobození doloží (patrně písemně), bude jej respektovat. Dále ale uvedl, že se mu situace nezdá pravděpodobná, jelikož o takovém osvobození nikdy neslyšel a všude jinde, jak na jeho panstvích, tak v celé zemi, jsou poddaní povinni „*fůrami*“ a pomocí při opravách zámků. Biskupa však nepřekvapilo, že o takové povinnosti nemají kelečtí měšťané povědomí, protože se v průběhu jejich života v Kelči nic neopravovalo a už vůbec ne v době zástavních pánů. Dle biskupa „*jest zámek s městem spojen*“ a „*jedno s druhým se opravovati má nerozdílnů prací*“. Zmíněné fůry a pomoc s opravou nepovažoval biskup za robotu, ale za součást městského „*opatření*“. List byl zaznamenán bez datace, ale v kopiáři byl zařazen mezi listy datované k roku 1545, proto je pravděpodobné, že byl napsán ve stejném roce. Biskup se v listu dotkl problematiky zástavní držby měst, přičemž uvedl, že zástavní držitelé statky rozhodně neopravovali a raději je opustili.⁵⁷ I takové záležitosti řešil biskup osobně, aniž by je delegoval na svého úředníka. Měšťané patrně o svých povinnostech věděli, mohlo se však jednat o náznak vzrůstajících emancipačních snah a tendencí osvobodit se od těchto povinností. Pokus jim však nevyšel, neboť biskup požadoval důkaz pro jejich tvrzení. Z listu

⁵⁶ Tamtéž, inv. č. 42, fol. 4v.

⁵⁷ Tamtéž, inv. č. 42, fol. 12r.

také vyplývá, že tvrz v Kelči prošla renovacemi již kolem roku 1545, protože se jednalo pravděpodobně o reakci na výzvu biskupa k takovým opravám.⁵⁸

Z výše uvedených příkladů přímé komunikace vyplývá, že biskupové v korespondenci s městy a měšťany projednávali záležitosti nejrůznějšího charakteru, většinou světského rázu. Často se jednalo o majetkoprávní záležitosti, ale také řešení sporů apod. Projednávané případy se týkaly jak jednotlivých poddaných biskupů, tak také měst jako celku. Pokud se církevní problematika promítala do komunikace s městy, jednalo se většinou o záležitosti typu obsazení fary, případně se jednalo o majetky, které k faře náležejí.

Komunikace zprostředkovaná

List, který byl napsán v Kroměříži 3. prosince roku 1533, se týkal trestní záležitosti, o které psal biskup Thurzo Janu Kunovi z Kunštátu, hejtmanu Markrabství moravského. Biskup jej upozornil, že dostal list od svého úředníka, který obsahoval informaci, že z rozkazu hejtmana Kuny byl vzat na Hukvaldy nějaký vrah, který prosil, aby byl vyslyšen hejtmanem, pány a rytířskými lidmi. Vrah se považoval za šlechtice a odvolával se na dobré přátele nacházející se v Čechách. Biskup hejtmana požádal, aby se o tuto záležitost z moci svého úřadu postaral. Biskup totiž nepovažoval za vhodné, aby vraha soudili měšťané z Ostravy, obzvlášť když se odvolával na svůj údajný šlechtický původ i na hejtmana, a tvrdil, že by se chtěl ospravedlnit. Biskup doufal, že jej hejtman této starosti zbaví.⁵⁹ Podle moravského zemského zřízení z roku 1535 bylo dovoleno, aby se uvězněná osoba mohla odvolat na svého pána, jeho úředníka či své přátele. Ti, pokud chtěli, mohli se takové osoby zastat.⁶⁰ Obsah korespondence se sice týkal dění na hukvaldském panství jen okrajově, přes to zde bylo nastíněno fungování soudní praxe i role hradu Hukvaldy jakožto místa pro zadržení. Hejtman patrně doufal, že celou záležitost vyřeší úředník panství či olomoucký biskup, což by se patrně i splnilo nebýt faktu, že se podezřelý prohlásil za šlechtice a využil práva odvolat se na hejtmana. Kdyby si byl biskup jistý, že dotčená osoba lhala a byla jeho podaným, jistě by dovolil soud v Ostravě. Z listu pro hejtmana dále vyplývá, že existovala korespondence biskupa se svým úředníkem, která v kopiáři zachycená není, což znamená, že tento list představuje pravděpodobně jediné dochované svědectví o tom, že taková událost proběhla.

V listu z roku 1535 adresovaném Vilémovi Prusinovskému⁶¹ psal Stanislav Thurzo v záležitosti Vilémova poddaného, který se patrně dostal do sporu s obyvateli Kelče. Biskup

58 Odborná literatura uvádí větší přestavbu až k roku 1556 viz J. ŠTĚPÁN, *Vývoj*, s. 87.

59 Tamtéž, inv. č. 36, fol. 19r; Gustav FRIEDRICH, *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha 1997, s. 174–175.

60 František ČÁDA (ed.), *Zemské zřízení moravské z roku 1535, spolu s tiskem z roku 1562 nově vydaným*, Praha 1937, s. 176.

61 Vilém Prusinovský z Víckova a na Cimburku byl přisedícím zemského soudu v letech 1516–1549 a nejvyšším hofrychtěrem Markrabství moravského od roku 1538. Více k jeho osobě viz Jana JANIŠO-

Thurzo napsal, že Vilémovi přeposlal list od měšťanů kelečských, ve kterém byly bližší informace o celé situaci. Zmíněný dopis ovšem není v kopiáři opsán, proto je nejasné, jaký byl přesně jeho obsah. Biskup dále uvedl, že Vilémův poddaný usiloval patrně o majetek, který jeho poddaní v Kelči neměli, připustil však, že onen blíže nespecifikovaný majetek mohli zabavit jeho úředníci. Dále napsal: „*rozkážeme se na to ptáti, neb bychom neradi, aby se komu v spravedlivosti jeho ublížení stalo*“.⁶² V této ukázce biskup jedná jako zástupce kelečských měšťanů s Vilémem Prusinovským. Z toho vyplývá, že měšťané v Kelči museli s cizí vrchností jednat prostřednictvím své vlastní vrchnosti, tedy biskupa, kterému tímto přibýlo množství vyřizované korespondence.⁶³ Patrně se na biskupa jako první obrátil Vilém, následně se o záležitosti informoval biskup u svých poddaných a jejich list opět přeposlal Vilémovi i se svým vyjádřením. Z listu dále vyplývá, že korespondence bude pokračovat, jelikož biskup napsal, že přikáže (patrně svým úředníkům), aby se doptali kelečských měšťanů na další podrobnosti týkající se této záležitosti.

Další případ, kdy biskup hájil zájmy svých poddaných, se nachází v listu z července 1535, který byl adresován Janovi ze Žerotína a na Strážnici.⁶⁴ V listu biskup popsal, že se na něj obrátil jeho poddaný z Ostravy Jakub Černík ohledně ukradených koní. Koně byly zcizeny jemu a Jiříkovi z Příbora, který v době odeslání listu sídlil v Ostravě. Zmíněné koně byly pryč Jakubovi ve Strážnici vráceny, ale Jakub i Jiřík se měli k určitému dni dostavit do Strážnice, patrně podat svědectví. Dále biskup napsal: „*i poněvadž jest jistá věc, že ty koně jsou svrchu psaných poddaných našich a oni že ty koně jim zase vráceny jsou, na tom dosti mají a o bezhrdlí těch, kteří jim ty koně ukradli, nestojí*“. Biskup se v závěru listu dostává k vysvětlení důvodu, proč list odeslal. Jeho poddaný, Jakub, by se do Strážnice dostavil, ale Jiřík se nyní na cestu vydat nemohl „*z hodných a slušných příčin*“, a proto biskup Žerotína požádal, aby netrval na jejich osobní přítomnosti ve Strážnici.⁶⁵ Hlavním předmětem listu byla sice žádost biskupa, ale z popsaneho příběhu vyplývá opět řada podrobností z každodenního života měšťanů Ostravy. Kromě jména a příjmení dvou ostravských obyvatel je uvedeno svědectví o trestném činu krádeže koní a jejich navrácení a o ověřovací praxi, která měla následovat po navrácení, jelikož Jan ze Žerotína požadoval od obou výše zmíněných osobní dostavení

VÁ, *Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě (edice rokové knihy zemského hejtmana Václava z Ludanic z let 1541–1556): historická studie a edice*, Brno 2007, s. 302.

62 ZAO-O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 38, fol. 24v–25r.

63 Tomáš KNOZ, *Poddaný v právních normativních pramenech předbělohorské Moravy*, Časopis Matice moravské 111, 1992, č. 1, s. 37, 45–46.

64 Jan ze Žerotína a na Strážnici se připomíná na zasedání soudu jako nejvyšší komorník Markrabství moravského od roku 1538, podle Kameníčka byl králem jmenován už roku 1537, viz Tomáš KALINA (ed.), *Moravské zemské desky. II. Kraj brněnský 1480–1566*, Praha 1950, s. 265, č. 1; Jiří STIBOR, *Z Žerotína*, in: Milan Myška – Lumír Dokoupil (eds.), *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Nová řada 10 (22), Ostrava 2007, s. 110–111; F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy*, I., s. 147.

65 ZAO-O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 38, fol. 28r.

do jednoho ze svých sídelních míst k doložení vlastnictví, a to formou osobního svědectví. List je obsahově bohatý, protože popisuje celou událost poměrně detailně. Většinou takové listy neuváděly podrobnosti jako jména, místo bydliště apod., vzácné také bylo, že událost je zde převyprávěná celá bez většího zestručnění.

Dne 31. ledna roku 1540 adresoval biskup Thurzo list Vilémovi ze Žerotína.⁶⁶ Biskup v listu reagoval na rozkaz, který dal Žerotín svým poddaným, aby zadrželi poddané kvůli blíže nespecifikovanému dluhu. Taková reakce se ovšem biskupovi jevila jako nepřiměřená a dle jeho názoru se jednalo o zbytečně tvrdý postup. Ručitelé z Kelče totiž slíbili, že ihned zařídí, aby byly peníze vyplaceny a předány komukoliv, koho pro ně Žerotín pošle. Biskup považoval zadržení svých poddaných za neoprávněné a nařídil jejich okamžité propuštění. Pokud by se prokázalo, že byli drženi neprávem, museli je poddaní Viléma ze Žerotína nejen propustit, ale i nahradit jim škody vzešlé z takové obstarávky.⁶⁷ Ve druhé části listu se biskup věnoval další záležitosti, jelikož se na něj obrátili kelečtí a kladerubští⁶⁸ poddaní s tím, že před časem koupili od vdovy nebožtíka Aleše Kladerubského ze Svrčova⁶⁹ dřevo, které hned hotově zaplatili. Koupě proběhla v době, kdy vdově kladerubský statek patřil. Ten byl později prodán Vilémovi ze Žerotína, který zakázal biskupovým poddaným vzít si zaplacené dřevo. Biskup jej upozornil, že dřevo bylo prodáno a zaplacené dříve, než statek odkoupil, a proto požadoval, aby Žerotín nebránil jeho poddaným dřevo posekat a odvést.⁷⁰ Biskup v listu hájil práva svých poddaných a snažil se pro ně dojednat spravedlivé řešení, jelikož na základě jejich svědectví jim nebylo umožněno nabýt dřevo, které získali legální koupí. Biskupovi poddaní se v řešení tohoto sporu obrátili s prosbou o pomoc na svého pána, jelikož biskupská autorita měla na šlechtice vliv.

Olomoučtí biskupové adresovali nemálo listů též svým úředníkům na panstvích. Jak taková komunikace mohla vypadat lze vyčíst z listu biskupa Dubravia, který odeslal svému

66 Vilém ze Žerotína byl v letech 1543–1547 přisedícím manského soudu, k jeho pozemkové držbě viz J. STIBOR, *Z Žerotína*, s. 108–109.

67 F. ČÁDA (ed.), *Zemské zřízení*, s. 177.

68 Obec Kladeruby leží nedaleko Kelče. Ves byla majetkem olomouckého biskupství nejpozději od episkopátu Jindřicha Zdíka, viz Gustav FRIEDRICH (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I*, Praha 1904–1907, s. 116–123, č. 115; o správné dataci listiny vznikla debata, Bistřícký posouvá datum vydání do roku 1141, viz Jan BISTRICKÝ, *Pisemnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*, Sborník archivních prací 33, 1983, č. 1, s. 32–74; TÝŽ, *Zdíkovy listiny*, Český časopis historický 96, 1998, č. 2, s. 292–306; Pavel BOLINA, *K interpretaci a datování Zdíkových listin*, Český časopis historický 97, 1999, č. 2, s. 273–292.

69 Aleš Kladerubský ze Svrčova byl držitelem biskupského léna Kladerub od roku 1521, kdy je koupil od svého bratra společně s Komárovicemi a Neměticemi. Od roku 1540 držel tvrz Kladeruby jako léno Vilém ze Žerotína, viz T. BALETKA, *Dvůr*, s. 183–184; Josef PILNÁČEK, *Rody starého Slezska I.*, ed. Karel Müller, Brno 1991, s. 284, č. 375. Podrobněji k rodu z Kladerub/ze Svrčova viz také Josef PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, Vídeň 1930, s. 233–234.

70 ZAO-O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 39, fol. 5v–6r.; T. BALETKA, *Dvůr*, s. 183.

hukvaldskému úředníku Jarošovi. Biskup jej informoval, že mu byl doručen list posly z Ostravy, ve kterém si ostravští poddaní stěžovali právě na Jaroše v záležitosti držby blíže neuvedených luk. V listu uvedli, že jim hukvaldský úředník loučky, z kterých jim plynul příjem, „*poseti dal*“ a „*že se jim lůčka odjímal*“. Biskup Jaroše informoval, že jim odpověděl, že o tom nic nevěděl, ale že jednání o vrácení luk nemusí být složité, pokud se ostravští měšťané zachovají jako správní poddaní a poskytnou biskupovi pozemky, kde by mohl vybudovat rybník. Biskup v listu hukvaldského úředníka urgoval, aby vše včas dojednal, aby se mohl rybník postavit ještě téhož roku. Pokud by takové místo biskup získal, měl být ostravským poddaným navrácen pozemek, který postoupili biskupovi pro stavbu rybníka dřívě. Druhá část listu obsahovala odpověď pro úředníka, který biskupa informoval o stížnostech Jana Sedlnického z Choltic.⁷¹ Vadilo mu, že se v Ostravě vybíralo mýto od jeho poddaných, když jeli přes Ostravu na trhy do jiných měst. Biskup Sedlnickému přes svého úředníka vzkázal, že takový zvyk platil od starodávna, a tudíž si Sedlnický neměl na co stěžovat. Argumentoval také tím, že i biskupovi poddaní platí z fůr mýto, a proto nesouhlasil s tvrzením Sedlnického, že se jeho poddaným dělá křivda, protože jako jejich dobrý soused jim odpouštěl mýto, když jeli na trh do Ostravy. List byl napsán 11. července 1545.⁷² Výše uvedená ukázka představuje typický příklad korespondence, kdy biskup spojuje více záležitostí k řešení do jednoho listu. V případě sporu o pozemky úředníka informuje, jak dál postupovat a využívá situace k zisku lepšího pozemku pro svůj rybník. V případě reakce na stížnost Sedlnického je s podivem, že mu biskup nenapsal list osobně, i když z obsahu vyplývá, že Sedlnický si stěžoval úředníkovi, který má situaci dořešit. Nejrůznější spory s majiteli panství na druhém břehu Ostravice jsou protkány celými kopiáři napříč episkopáty sledovaných biskupů, proto tato stížnost vůbec nepředstavuje neobvyklou situaci. Díky listu se však dochovalo, jaká praxe platila pro výběr mýta v Ostravě, což pomáhá dokreslovat hospodářskou stránku dějin města.

Závěr

Na různých ukázkách z korespondence olomouckých biskupů Stanislava Thurza, Jana Dubravia a Marka Khuena bylo nastíněno, jak vypadala přímá i zprostředkovaná komunikace a co bylo jejím obsahem. Korespondence olomouckých biskupů s jejich poddanskými městy utváří jednu část celku této komunikace, druhá část (tj. odpovědi měst a úředníků) se nedochovala. Rozdělení biskupské korespondence na komunikaci přímou

71 Jan Sedlnický z Choltic získal v roce 1529 úřad zemského hejtmana Těšínského knížectví a byl držitelem panství Polská Ostrava, viz Jiří STIBOR – Milan MYŠKA, *Sedlnický z Choltic*, in: Milan Myška – Lumír Dokoupil (eds.), *Biografický slovník Slezska a severní Moravy 3*, Opava – Ostrava 1995, s. 97.

72 ZAO-O, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 42, fol. 8r-v.

a zprostředkovanou bylo zvoleno pro odlišení dvou rovin komunikace, která se vedla, aby bylo zřejmé, že biskupská kancelář komunikovala s oběma správními subjekty, a to jak s úředníky na panstvích, tak i s městskými radami. Na příkladech výše je nastíněno, jaký tematický obsah korespondence zahrnovala. Jde tedy o sledování probíhající komunikace, její formy a obsahu. Jelikož se, vzhledem ke sledované době, stále jedná v mnohých případech o nekompaktní materiál, nelze sledovat celistvý proces komunikace, který by byl zakončen např. vydáním listiny. Kopiáře obsahují opisy listin, ale nejsou zasazeny do kontextu komunikace, která by předcházela jejich vyhotovení.

Biskupové v korespondenci pravidelně projednávali s vrchnostmi okolních měst a panství záležitosti, které se týkaly jejich poddaných. Nejčastěji šlo o spory majetkoprávní povahy, jako byly dluhy, obřady, spory o dobytek, pozemky, cla a podobně. Dále se řešily také trestní záležitosti. V přímé komunikaci s konkrétními městy a poddanými žijícími v nich se projednávaly záležitosti týkající se celého města, jako byl výběr daní, různé předpisy a regulace, nakládání s pozemky, nebo také třeba otázka bezpečnosti měst. Taktéž se ale obsah přímé korespondence věnuje záležitostem a problémům jednotlivců, jako v případě, kdy byl zabaven majetek vdovy z Ostravy.⁷³

Většina korespondence, kterou biskupové vedli a dotýkala se problematiky měst, byla zprostředkovaná, tedy probíhala skrze úředníky a šlechtice. Biskupové ve své korespondenci věnovali hlavní pozornost světským záležitostem a těm duchovním v mnohem menší míře. Z uvedených příkladů lze vyčíst, jakými problémy a záležitostmi se biskupové zabývali, od těch důležitých, až po některé naprosto podružné. Po pokusu vysledovat vzorec v biskupské korespondenci a zodpovědět otázku, proč se biskupové některým záležitostem věnují více a jiným naopak méně, je potřeba konstatovat, že nelze přistoupit na pouhé zobecnění, že míra závažnosti projednávaného problému se rovná míře zapojení biskupa do komunikačního procesu. Lze nalézt desítky případů naprosto podružných problémů, kterým věnovali biskupové značnou pozornost a naopak. Pravděpodobně velkou roli hrála zahlcenost biskupské kanceláře, osobní vztahy biskupa s aktéry jednotlivých sporů, ale také osobní zájmy, ambice a profit biskupů v řešených záležitostech. Pozoruhodné rovněž je, kolik problémů řešili biskupové současně a jaké množství korespondence jejich kancelář vyprodukovala. Tato studie se zabývá pouze korespondencí vedené biskupy s dvěma panstvími, hukvaldským a kelečským. Kopiáře ovšem zachycují komunikaci se všemi panstvími a statky, které byly součástí olomouckého biskupství a obsahují také řadu listů, které se týkaly záležitostí celých českých zemí.

Písemná komunikace byla v této době naprosto zásadní, jelikož umožňovala řešit problémy na dálku. Poslům mohla cesta trvat i několik dní, proto je nemyslitelné, že

73 Tamtéž, inv. č. 35–54.

by se všechny záležitosti projednávaly osobně.⁷⁴ Jestli ke korespondenci byly přidávány i nějaké ústní zprávy nelze zjistit, ale je to docela pravděpodobné. Jelikož se nedochovaly kopie odpovědí měst, lze jen hádat co se v nich nacházelo, pokud list odeslaný z biskupské kanceláře nenabízí alespoň stručnou rekapitulaci.

Kopíře olomouckých biskupů představují, pro své celistvé dochování a dobu vzniku, vzácný a obsahově bohatý pramen, který nabízí vhled do problematiky hospodářských, sociálních i právních dějin měst. Umožňují rovněž nahlédnout do každodenního života ve městech, ale i do mentality jejich obyvatel, šlechty či biskupů. Tato studie nabízí drobný exkurz do způsobu a obsahu korespondence olomouckých biskupů, kterou vedli se svými poddanskými městy, s lidmi, kteří v nich žili a také s okolní vrchností. Nastihuje konkrétní projednávání záležitosti a způsoby jejich řešení.

Práce s prameny byla založena na podrobné analýze jednotlivých listů vztahujících se k dějinám hukvaldského a kelečského panství. Pro širší pochopení kontextu a významu kopířů nebyl prostudován jen materiál vztahující se k výše zmíněným panstvím, ale rovněž byly z velké části kopíře prostudovány jako celek. V další fázi výzkumu bude analyzována a vzájemně komparována veškerá korespondence, která se vztahovala ke všem poddanským městům na panstvích olomouckého biskupství v první polovině 16. století.

Mgr. Kateřina Lančová

Katedra historie, Filozofická fakulta,

Ostravská univerzita

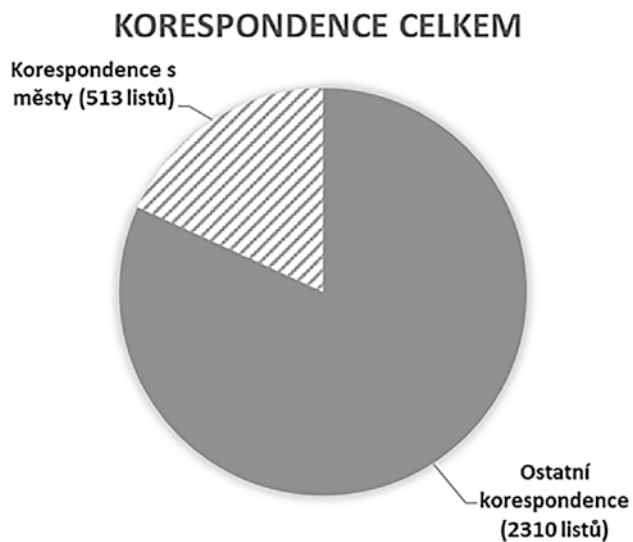
Katerina.Lancova@osu.cz

ORCID: 0000-0001-8170-5325

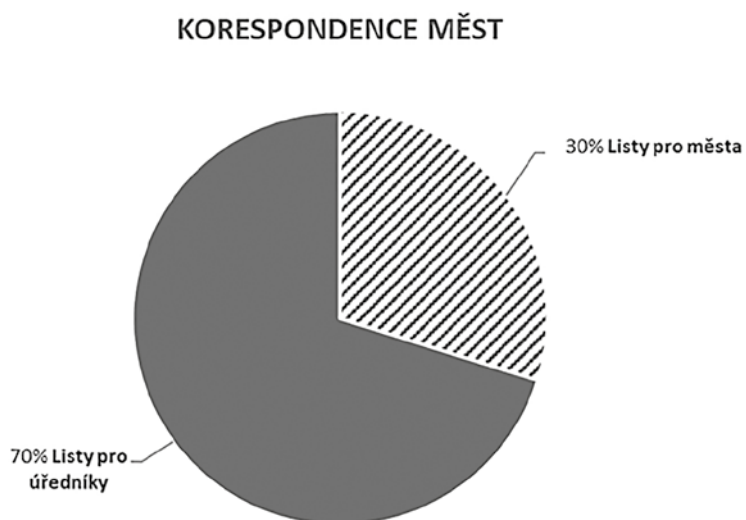
74 M. ČAPSKÝ, *Komunikace*, s. 13; Klára HÜBNER, *Jménem městské rady – poslové, dálková komunikace a politický vliv ve švýcarských městech pozdního středověku*, in: Martin Čapský a kol., *Komunikace ve středověkých městech*, Opava 2014, s. 99–101.

Příloha

Graf 1

Graf 2

Summary

Correspondence of the Bishops of Olomouc with the serf towns through the example of the Hukvaldy and Keleč manors

The article deals with the communication of towns located in the Hukvaldy and Kelč manors, which were part of the property of the Olomouc bishopric, in the early modern period. In the article the towns of Moravská Ostrava and Kelč are mentioned. The research was focused on the communication of the bishops of Olomouc with these towns in the years 1496–1564. This time period is given by the episcopate of three bishops of Olomouc: Stanislav

Thurzo, Jan Dubravius, and Marek Khuen. Most of the communication during this period took place in writing and often indirectly, through officials. This communication is stored in the episcopal record books. The record books also record the privileges granted to the towns by the bishops, as well as copies of guild privileges that the bishops conferred on individual guilds.

